

Dødsritualer i det flerreligiøse Norge

Av Anders Kartzow Huuse og Cora Alexa Døving

Døden er sterkt ritualisert innen alle tros- og livssynstradisjoner. I Norge forvaltes mange av disse tradisjonene av ulike tros- og livssynssamfunn, og/eller nære slektninger av den avdøde. Måten ritene praktiseres på i Norge er ikke bare betinget av religiøs tradisjon, men også den historiske og kulturelle konteksten disse ritene skal utføres i. I Norge utgjør en norsk-luthersk gravferdsnorm og praksis en viktig kulturell betingelse for mange av de nye tros- og livssynssamfunnene i Norge. I det følgende vil vi trekke frem noen eksempler på det rituelle mangfoldet som praktiseres i Norge, samt presentere utfordringer i møterommet mellom norsk tradisjon og et religionspluralistisk samfunn. Eksempelene på praksis og utfordringer baserer seg på utredningsrapporten ”Livsfaseriter: Religions- og livssynspolitiske utfordringer i Norge”, der tros- og livssynssamfunn i Norge er intervjuet både om hvordan de ritualiserer døden og andre livsfaseriter, og de utfordringer de har med å gjennomføre disse ritene i en norsk kontekst.¹ En mer detaljert gjennomgang av dette materialet er å finne på nettsiden www.trooglivssyn.no/livsfaseriter

Ritualer ved dødsleie. Dødsleie er innenfor de aller fleste tradisjoner forbundet med fellesskap. Venner og familie samles rundt den døende. Praksisen med tildeling av enerom ved dødsleie, danner for de fleste en tilfredsstillende ramme rundt slike samlinger. Samtlige tros- og livssynssamfunn i Norge tilbyr rituelle tjenester i forbindelse med dødsleie. Ritualer ved dødsleie kan være sorgsamtaler, resitering av trosbekjennelsen (muslimer, jøder), skrifting (katolikker og ortodokse), høytlesning av hellige tekster (buddhister, katolikker, ortodokse og protestanter, hinduer, bahai, sikher), nattverd (katolikker, ortodokse og protestanter), den siste olje (ortodokse, katolikker), bruk av røkelse (buddhister, hinduer). Felles bønn og bruk av levende lys går igjen på tvers av livssynstilhørighet.

Vask av den døde. De fleste tros- og livssynssamfunn er fornøyd med at profesjonelle utfører stell av den døde. Unntaket er jødene og muslimene som ønsker at trosfeller gjør dette. Det Mosaiske Trossamfund i Oslo har et eget begravelsesselskap som steller avdøde. Ifølge islam er rituell vask av avdøde trosfellesskapets plikt, der kvinner skal vaske kvinner og menn vasker menn og selve vasken skal følge fastsatte rituelle regler. De som er ansvarlige for vasken vil så svøpe liket og løfte det over i en kiste. Også sikhene og hinduene ønsker at likstellet gjøres av samme kjønn som avdøde (selv om de bruker sykehuspersonell). Flere trosretninger ønsker at avdøde skal svøpes i et stort klede, noe begravelsesbyråene er behjelpelige med. Blant sikhene utgjør selve svøpingen et eget ritual, der resitering av tekster står sentralt.

Tiden mellom død og gravferd. Flere trosretninger har en rituelt fastsatt tid for når gravferden bør finne sted. Innen buddhismen bør det minimum være tre dager mellom død og gravferd. Ortodokse kristne ønsker begravelse tre dager etter døden (Jesus sto opp den tredje dag). Ifølge jødedommens skrifter bør begravelsen finne sted samme dag som dødsfallet, men dette praktiseres ikke i Norge der det vanligvis finner sted dagen etter. Hinduene ønsker kremering innen 24 timer (maksimum innen tre dager), fordi ritualene søm bør gjøres henger sammen med et nøye fastlagt tidsintervall. Ifølge islamske forskrifter bør begravelsen finne sted så raskt som mulig, aller helst innen et døgn.

¹ Plesner, Ingvill Thorson og Cora Alexa Døving (red) (2009), *Livsfaseriter: Religions- og livssynspolitiske utfordringer i Norge*. Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn. Utredningsrapporten er utført av HL-senteret på oppdrag fra Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn. PDF versjon av denne rapporten er å finne på www.trooglivssyn.no/livsfaseriter

Gravferdsseremonien. Alle tros- og livssynssamfunn tilbyr en liturgisk gravferdsseremoni. Denne skal foregå i verdige rom. Bønn og opplesning fra hellige tekster er elementer som går igjen i samtlige former for gravferdsseremoni. Seremonien avsluttes med enten kremering eller begravelse.

Begravelse. Kremasjon er avvist innen flere tradisjoner som ortodoks jødedom, ortodoks kristendom, bahai-samfunnet og islam. Muslimer og bahaier har avgrensede områder på offentlige gravlundene mens jødiske trossamfunn eier egne og religiøst innvierte gravområder. De muslimske feltene har graver staket ut mot Mekka og tilgang på rennende vann (til renselse før bønn). Ideelt sett skal muslimer gravlegges uten kiste og i en spesielt formet grav, men dette gjennomføres ikke i Norge grunnet lovverk.

Kremasjon. Protestanter, en del katolikker, buddhister fra Thailand, hinduer og sikher anvender kremasjon. Deler av hinduenes gravferdsseremoni skal ideelt sett foregå parallelt med og i samme rom som selve kremeringen. Eldste sønn har en sentral rolle under disse ritualene. Det er fortsatt vanlig praksis blant hinduer og sikher å spre asken i opprinnelig hjemland.

Minneseremonier og sørgeperiode. Minnesamvær i etterkant av gravferden er svært vanlig på tvers av tradisjoner og religioner. Minneseremonier innenfor en fast tidsramme er også vanlig. Disse kan bestå i felles bønn for avdøde, sjelemesser (de ortodokse kristne, katolikkene), eller resitering av hellig tekster (muslimene, buddhistene, hinduene). En rituelt definert sørgeperiode er også vanlig innenfor flere trossamfunn. Ifølge jødedommen skal for eksempel den nærmeste familien være samlet i hjemmet i en uke etter dødsfallet, mens hele det første året er definert som et sørgeår.

Noen utfordringer i forbindelse med død og gravferd

Begrensninger av ritualer rundt dødsleie. I følge undersøkelsen som danner utgangspunkt for utredningsrapporten "Livsfaseriter" har et flertall av tros- og livssynssamfunn i Norge et overordnet positivt bilde av sykehjem og sykehus, men mange opplever likevel manglende kunnskap om religiøs praksis ved institusjonene. En del ritualer, spesielt knyttet til dødsleie, blir ikke utført fordi pårørende er redde for hvordan profesjonelle ved institusjonene vil forstå handlingene. Et gjennomgående problem er at den eneste rituelle lederen på mange institusjoners vaktlister er prest i Den norske kirke. Et annet problemfelt er muligheten for å etablere de estetiske rammene rundt dødsleie, som bruk av røkelse eller levende lys.

Mangel på verdige seremonilokaler. Mange tros- og livssynssamfunn opplever gravkapellene som lite tilfredsstillende, og at det i liten grad finnes et alternativ til disse utenom den lokale kirken. Flere har pekt på at kapellene er små, mørke og preget av kristen symbolikk.

Åttedagersregelen. Flere trossamfunn opplever den lovpålagte tidsperioden mellom død og gravferd, som en utfordring. Dette både fordi den gir mulighet for at tidspunkt til gravferd blir for lang eller at den gir for kort tid til å bringe sammen venner og familie til avskjed. For de som opplever det for kort handler dette om at denne tiden er rituelt definert og at det har vært vanskelig å fremskynde dato for gravferd grunnet norske helligdager, arbeidstider eller ventetid på gravlundene/krematoriene. Islamsk Råd Norge, som lenge har arbeidet for rask gjennomføring av begravelsen, har fått gjennomslag for begravelse ett til to døgn Etter at døden har inntruffet. For de ortodokse kristne og hinduene er det fortsatt vanskelig å organisere gravferden så raskt som ønskelig. For vietnamesisk buddhister i Norge er tidsregelen en utfordring i forhold til munkenes utregning av rituelt anbefalt tid for gravferd.

Regler forbundet med tilstedeværelse ved kremasjon. Praksis ved krematoriene gjør det umulig for fellesskap å gjennomføre ritualer parallelt med selve kremeringen. Dette oppleves som problematisk for hinduene i Norge..

Urneoppbevaring. Forbudet mot privat oppbevaring av urner er et problem for diasporasamfunn som ønsker å ta med urnen til opprinnelig hjemland (hinduer, thai-buddhister og sikher i Norge).

Regler forbundet med askespredning. For de trossamfunn som ønsker anonym askespredning, kan de strenge lovene for dette i Norge være en utfordring. Både hinduene og sikhene ser for seg askespredning i Norge som et alternativ til hjemlandet, men opplever fjell og hav som fremmed og ønsker en elv i nærheten av Oslo.

Kistepåbud. Det norske påbudet om bruk av kiste i graven oppleves som en utfordring for noen av medlemmene av Islamsk Råd Norge.

Mangel på egne gravområder. Flere trossamfunn ønsker avgrensede områder på offentlige gravlunder: Den ortodokse kirke (forbønn og lystenning som tradisjonelt skal gjøres ved gravene blir lettere), Islamsk Råd Norge (ønsker flere områder i lokal tilknytning til enkelte bydeler), Den katolske kirke (for å lette gjennomføringen av minneritualene ved gravene).

Bruk av sykemelding i forbindelse med rituell sørgeperiode. Sørgeperioder nødvendiggjør arbeidsfritak. I praksis ordnes dette gjennom sykemeldinger, men flere opplever dette som problematisk. I flere av de immigrantdominerte menighetene er også fritak til reiser til opprinnelig hjemland i forbindelse med gravferd et problem.

Manglende rutiner omkring opplysning om obduksjon. Jøder og hinduer har rapportert om sykehusenes manglende forespørsel om samtykke i forbindelse med obduksjon.